

М. М. Кір'янов, І. А. Козир, А. І. Кривульченко, В. М. Мирза-Сіденко, Л. Л. Семенюк, О. В. Чорний

Кіровоградська область

КІРОВОГРАДСЬКА ОБЛАСТЬ – область у центральній частині України, у межах річки [Дніпра](#) та *Південного Бугу*. Пл. 24,6 тис. км² (4,07 % тер. України, 11-е м. серед ін. областей). Заг. кількість наяв. насел. станом на 2001 за уточненими даними Всеукр. перепису становила 1 133 052 особи (22-е м. серед ін. областей; складає 91,4 % до 1989): українців – 90,13 %, росіян – 7,46 %, молдаван – 0,74 %, білорусів – 0,49 %, вірмен – 0,27 %, болгар – 0,20 %, євреїв – 0,09 %, циган – 0,08 %, азербайджанців – 0,07 %, поляків – 0,04 %.

Чисельність наяв. насел. області на 1 лютого 2012 – 1 000 936, на 1 грудня 2012 – 995 955 осіб.

У складі К. о. – 21 р-н ([Бобринецький](#), [Вільшанський](#), [Гайворонський](#), [Голованівський](#), [Добровеличківський](#), [Долинський](#), [Знам'янський](#), [Кіровоградський](#), [Компаніївський](#), [Маловисківський](#), [Новгородківський](#), [Новоархангельський](#), [Новомиргородський](#), [Новоукраїнський](#), [Олександрівський](#), [Олександрійський](#), [Онуфріївський](#), [Петрівський](#), [Світловодський](#), [Ульяновський](#), [Устинівський](#)); найбільший за площею – Олександрійський, 1854 км², найменший – Вільшанський, 645 км²; найбільший за насел. – Маловисківський, за остан. переписом – 51 494, на грудень 2012 – 44 917 осіб, найменші – Вільшанський, відповідно 16 401 і 13 124, Світловодський, 16 647 і 13 052, Устинівський, 16 795 і 13 546), 4 міста обл. ([Кіровоград](#), 254 103 і 234 419 осіб, 103 км²; [Знам'янка](#), 29 412 і 24 011, 14,8 км²; [Олександрія](#), 93 357 і 82 863, 55 км²; [Світловодськ](#), 50 094 і 46 673, 45 км²) і 8 рай. ([Бобринець](#), [Гайворон](#), [Долинська](#), [Мала Виска](#), [Новомиргород](#), [Новоукраїнка](#), [Помічна Добровеличків](#). р-ну, [Ульяновка](#)) значення, 26 смт ([Нове Кіровоград](#). міськради, [Знам'янка Друга](#) Знам'ян. міськради, [Димитрове](#) та [Пантаївка](#) Олександрій. міськради, [Власівка](#) Світловод. міськради, [Вільшанка](#), [Завалля](#) та [Салькове](#) Гайворон. р-ну, [Голованівськ](#), [Побузьке](#) Голованів. р-ну, [Добровеличківка](#), [Молодіжне](#) Долин. р-ну, [Компаніївка](#), [Смоліне](#) Маловисків. р-ну, [Новгородка](#), [Новоархангельськ](#), [Капітанівка](#) Новомиргород. р-ну, [Олександрівка](#), [Єлизаветградка](#) Олександрів. р-ну, [Нова Прага](#) та [Приютівка](#) Олександрій. р-ну, [Онуфріївка](#), [Павлиш](#) Онуфріїв. р-ну, [Петрове](#), [Балахівка](#) Петрів. р-ну, [Устинівка](#)), 1014 сільс. насел. пунктів. Густота 40,5 осіб на 1 км². Міське насел. становить 62 %, сільс. – 38 %. 88 % жит. вважають рідною укр., 10 % – рос. мови. Статус істор. насел. місць мають Кіровоград, Бобринець, Новомиргород, Новоукраїнка, Олександрія та смт Нова

Прага. Функції адм. центру виконує Кіровоград.

На Пн. межує з Черкас., на Пн. Сх. – з Полтав., на Сх. і Пд. Сх. – з Дніпроп., на Пд. – з Микол., на Пд. Зх. – з Одес., на Зх. – з Вінн. областями. Протяжність з Пн. на Пд. бл. 148 км, із Зх. на Сх. – 335 км. Крайні точки: Пн. – 49°05' пн. ш. (сміт Власівка Світловод. міськради), Пд. – 47°46' пн. ш. (с. Юр'ївка Бобринец. р-ну), Зх. – 29°48' сх. д. (с. Котовка Гайворон. р-ну), Сх. – 29°48' сх. д. (с. Куцеволівка Онуфріїв. р-ну). 1989 В. Шевченко встановив, що побл. смт Добровеличківка розташ. [Географічний центр України](#) (за ін. даними – у с. Мар'янівка Шполян. р-ну Черкас. обл.). У геоструктур. відношенні тер. К. о. лежить у межах центр. частини *Українського щита* – переважно Кіровогр., на Зх. – Бузько-Росин., у крайній сх. частині – Придніпров. мегаблоків. Центр. частину Кіровогр. мегаблоку складають масиви інтрузив. порід новоукр. та корсунь-новомиргород. палеопротерозой. комплексів – трахітоїдні граніти й анортозит-рапаківіграніт. формації, осн. породи якої утворюють великі власні масиви (Новомиргородський та ін.) з числен. рудопроявами фосфат-титан. і титан. руд. Облямування інтрузив. масивів представлено різноманіт. за складом гнейсами інгуло-інгулец. серії палеопротерозою. Будова сх. частини мегаблоку ускладнена величез. масивами гранітів, що розміщені серед полів гнейсів. Крайня сх. частина Кіровогр. мегаблоку характеризується розвитком гранітно-купол. структур. Геол. будова кристаліч. фундаменту ускладнена числен. розрив. порушеннями різного напрямку. До деяких приурочені лужні метасоматити, а також дайки осн. і ультраосн. порід дайк. комплексу мезопротерозой. віку. Останні утворюють протяжні та витримані на десятки кілометрів поля пн.-зх. і субширот. напрямку (Знам'ян., Устинівське). Осад. чохол потуж. від кількох до 150 м залягає на денуд. поверхні фундаменту, в будові якого на всій тер. беруть участь кайнозой., лише на край. Пн. Зх. – також мезозой. відклади. Палеоген представлений пісками, бурим вугіллям, глинами, мергелями, неоген – піщано-глинистими відкладами. Поширені неоген-нижньоантропоген. червонобурі глини. Серед антропоген. відкладів – леси на плато та давній і сучас. алювій у річк. долинах. К. о. лежить на *Придніпровській височині*. Специфіч. рисою геол. будови області є наявність в Олександрів. р-ні Бовтиської астроблеми – імпакт. структури косміч. походження у кристаліч. відкладах із кратером, вік якого становить 76 млн р. Глиб. кратера 1,1 км, нижня його частина виповнена осад. брекчією, глинами та горючими сланцями палеоген. віку, вище залягає звичай. для цієї тер. розріз порід палеогену, але підвищеної потужності. Така структура є заг.-світ. еталоном кратерів з центр. підняттям. Поверхня К. о. – підвищена пологохвиляста лесова рівнина, розчленована долинами річок, ярами та балками. Горизонтал. розчленування у пн.-сх. частині області до 0,3 км/км². Найвища точка – побл. с. Великі Луки Новоукр. р-ну (269 м), найнижча – на Пд., у заплаві долини р. [Інгул](#) (39 м). Подекуди на річк. терасах поширені еолові форми рельєфу. У пн.-сх. частині зустрічаються рівнини гляціал. походження. На тер. області налічується 270 родовищ корис. копалин. Мінерально-сировинна база тут на 15,7 % складається з паливно-енергет. корис. копалин, на 57,7 % – із сировини для

виробництва буд. матеріалів, 26 % заг. запасів надр становлять руди чорних, кольор. і рідкіс. металів, а також прісні та мінерал. води. У К. о. розвідано низку родовищ бурого вугілля (частина [Дніпровського буровугільного басейну](#)). Освоєно Новомиргород. та Олександрій. вуглевидобувні р-ни, з яких нині вуглевидобуток ведеться лише в останньому, зокрема Морозів. розрізі. Є поклади горючих сланців ([Бовтиське родовище горючих сланців](#)), торфу (Маловисків. і Великовисків. родовища містять низин. тип торфу з зольністю 33 % та теплопровідністю 5158 ккал/кг; експлуатуються також родовища в долинах річок побл. Новомиргорода та смт Онуфріївка). На Сх. області розробляють поклади заліз. руди, зокрема й залістистих кварцитів (Артемів., Ганнів., Горіхів., Петрів. і Попельнаст. родовища [Криворізького залізорудного басейну](#)), на Побужжі – нікелево-хромових руд (Грушків., Деренюх., Капітанків. і Липовеньків. родовища), а також графіту ([Заваллівське родовище графіту](#)). Є поклади титан. руд (Бирзулів., Лекарівське). Буд. матеріали: сірий і рожевий граніт, габро, лабрадорит, кварцит, мергель, вогнетривкі та цегельно-черепичні глини, каолін, пісковики, піски. Із 66-ти детально вивчених родовищ буд. каменю нині експлуатують 29. У К. о. розташ. майже вся мінерально-сировинна база урану України (Ватутін., Мічурін. і Северин. родовища). Виявлено понад 10 золоторуд. проявів, у окремих пробах міститься до 400 г золота на 1 т породи (Клинців. і Юр'їв. родовища). Наявні рудопрояви платини, вольфраму, олова, танталу, ніобію. В останні роки знайдено велике Полохів. родовище літію. Клімат помірно континентальний. З Пд. Зх. на Пн. Сх. проходить смуга високого атмосфер. тиску (вісь Воєйкова), на Пн. від якої переважають вологі повітр. маси, що їх приносять зх. вітри з Атлантич. океану, на Пд. – континент. повітряні маси. Зима м'яка, з частими відлигами, літо тепле, сухе. Пересічна температура січня від $-5,2^{\circ}\text{C}$ на Пд. до $-5,8^{\circ}\text{C}$ на Пн. Сх., липня – відповідно $+21,0^{\circ}\text{C}$ і $+20,5^{\circ}\text{C}$. Тривалість безмороз. періоду 160–170 днів, сума актив. т-р 2850–3140 $^{\circ}\text{C}$. Опадів 480–600 мм на рік. Неприятливі кліматичні явища: посухи, суховії, пилові бурі, град, зливи. У К. о. – 152 річки протяжністю понад 10 км (з них 37 – понад 25 км), 412 – 3–10 км, відповідно їхня заг. довж. – 3742 та 2162 км. Струмків та ручаїв протяжністю 1–3 км – 640, менше 1 км – 395, відповідно їхня заг. довж. – 1111 та 219 км. Густота гідрогр. мережі 0,29 км/км². 36 % протяжності водотоків області є пересихаючими. Річки К. о. належать до бас. Дніпра (протікає на Пн. Сх., на ньому побудовані [Кременчуцьке водосховище](#) та [Дніпродзержинське водосховище](#)) – Тясмин, Мокрий Ташлик; Цибульник, Омельник; Інгулець, Кам'янка, Бешка, Верблюжка, Зелена, Жовта, Бокова, Боковенька – та Пд. Бугу (на Зх. перетинає Гайворон. р-н) – Яланець, Синиця; Синюха, Велика Вись, Мала Вись, Турія, Кільтінь, Кагарлик, Ятрань, Сухий Ташлик, Чорний Ташлик, Помічна; Велика Корабельна, Гнилий Яланець, Громоклія, Мертвовід; Інгул, Аджамка, Кам'янка, Сугоклія, Бобринець, Березівка. Створ. значну кількість водосховищ, зокрема [Іскрівське](#), Новоархангельське, Червонохутірське, Гайворонське, Тернівське, Кіровоградське, Олександрійське, Інгульське. Функціонує водовід Дніпро (від Світловодська) – Кіровоград. Поверхневими водами вкрито 76 тис. га (3,1 % від тер. області), болотами – 10,5 тис. га

(0,4 %). У лісостеп. частині області переважають чорноземи типові середньо- і малогумусні, опідзолені (95 % площі), ясно-сірі та сірі лісові ґрунти; у степовій – чорноземи звичайні середньо- і малогумусні (95 % площі). У долинах річок поширені чорноземно-лучні та лучно-болотні ґрунти; у заплавах річок можуть зустрічатися галогенні ґрунти, є ділянки слабозакріплених пісків. За ступенем природ. родючості ґрунтів К. о. посідає 4-е м. в Україні. Своєрідність природ. рослин. покриву та фауни Кіровоградщини обумовлені її геогр. положенням на пд. відрогах Придніпров. височини в межах пд. правобереж. лісостепу та пн. правобереж. степу. Сучас. рослин. покрив знач. мірою трансформований, його розміщення є нерівномірним. Природ. рослин. покрив займає 15–16 % пл. тер. області. Представлені ліс., степ., лучний, болот. і водний типи рослинності. Ліс. рослинність вкриває бл. 6 % пл. тер. області, луки – бл. 9 %, степ. ділянки – менше 1 %, болота – 0,4 %, кристалічні відслонення – 0,25 %, піски – 0,1 %. Зонал. типами рослинності є мезофіл. широколистяні ліси та степи. Корінні плакорні масиви широколистяних лісів – у лісостеп. частині. На решті тер. у верхів'ях балок трапляються невеликі байрачні ліси. Ліс. ценози характеризуються мішаними деревостанами з домінуванням дуба звичайного. У дерев. ярусах співдомінують граб звичайний, ясен високий, клен гостролистий, липа серцелиста. В центр. і пн. частинах області переважають грабово-дубові, дубові, ясене-дубові ліси, у Придніпров'ї – липово-дубові та кленово-липово-дубові. У лісостеп. частині поширені рідкісні рослинні угруповання: дубові ліси кизиліві, мішано-дубові ліси ведмежоцибулеві, грабово-дубові ліси яглицеві, волосистоосокові. На борових терасах Дніпра та Тясмину трапляються різновік. культури сосново-дубових лісів. У долинах річок зустрічаються несформов. вербові та осиково-вербові ценози. У бас. Тясмину локально поширені вільшняки. Сучасна степ. рослинність перебуває у дигресив. стані та характеризується локал. поширенням на схилах балок і річк. долин. Плакорні степи практично не збереглися. Даний тип рослинності представлений лучними, справж., чагарник. і петрофіт. степами. Петрофітно-степ. комплекси приурочені до кристаліч. відслонень у басейнах Пд. Бугу, Синюхи, Чорного Ташлика, Плетеного Ташлика, Інгульця. На більшій частині – різнотравно-типчакково-ковиліві степи, на Пд. – типчакково-ковиліві степи зі знач. участю різнотрав'я. Чагарник. степи представлені різнотравно-злаково-чагарниковими угрупованнями мигдалю низького, карагани кущової, зіноваті австрійської, спіреї звіробоелистої. Особливість рослин. покриву петрофітно-степ. комплексів – поєднання всіх стадій розвитку рослин. угруповань. Серед петрофітів – авринія скельна, гвоздика бузька, очиток Борисової, цибуля Пачоського, ефедра двоколоскова, у розщілинах – аспленій волосовидний, щитник жіночий та ін. На жорсткуватому субстраті сформовані чагарниково-дернинно-злакові угруповання кизильника чорноплідного, вишні степової, карагани кущової, мигдалю низького, костриці валіської. Лучна та болотна рослинність поширені фрагментарно. Лучна рослинність представлена переважно справж., остепненими та болот. луками, які утворюють в заплавах еколого-динамічні ряди. Трапляються засолені луки з характер. галофіт. рослин. угрупованнями. Характерними є заплавні трав'яні евтрофні болота. В бас.

Тясмину зустрічаються фрагменти ліс. боліт з вільхою чорною. У витоках Тясмину та Інгульця збереглися рідкісні релікт. угруповання хвощу великого. До Червоної книги України занесено 55 рідкіс. видів вищих судин. рослин і 8 видів грибів, до Зеленої книги України – 12 рідкіс. рослин. угруповань. Фауна хребетних К. о. включає: 279 видів птахів, 65 – ссавців, 61 – риб, 13 – рептилій, 11 – земноводних. Типовими представниками природ. біотопів є козуля європейська, дикий кабан, лисиця звичайна, вовк звичайний, борсук, горностай, куниця лісова, кріт звичайний, їжак звичайний, заєць-русак, лунь польовий, канюк степовий, боривітер звичайний, куріпка сіра, перепілка, жайворонки чубатий, степовий, малий, щеврик польовий, одуд, зозуля, сойка, синиця велика, горихвістка звичайна, вуж звичайний, гадюка Нікольського, гадюка степова східна, полоз жовточеревий, ящірки прудка та зелена, жаби трав'яна й озерна, ропуха звичайна, квакша, тритон звичайний, жук-олень, жук-носоріг, красотіл пахучий, коник сірий, кобилка степова, жуки-чорнотілки, сколія степова, дикі бджоли, джмелі глинистий, вірменський, пахучий, червонуватий, махаон, парусник-подалірій, волове очко та ін. З числа поширених на тер. області тварин до Червоної книги України включено 108 видів. Заг. пл. територій і об'єктів природно-заповід. фонду 11,5 тис. га. У К. о. – заг.-держ. значення – заказники [Войнівський](#) (Новоукр. р-н), [Когутівка](#) (Новоархангел. р-н), [Миколаївський](#) (Олександрів. р-н), [Монастирище](#) (Устинів. р-н), [Чорноліський](#) (Знам'ян. р-н), [Чорноташлицький](#) (Вільшан. р-н; усі – ландшафтні), [Велика стінка](#) (Онуфріїв. р-н, ліс.), [Богданівська балка](#) (Бобринец. р-н), [Боковеньківська балка](#) (Долин. р-н), [Бузове](#) (Онуфріїв. р-н), [Власівська балка](#) (Петрів. р-н), [Гранітний степ](#) (Долин. р-н), [Лікарівський](#) (Олександрій. р-н), [Садківський степ](#) (Устинів. р-н), [Цюпина балка](#) (Світловод. р-н), [Шурхи](#) (Новгородків. р-н; усі – ботан.), [Бандурівські ставки](#) (Гайворон. р-н), [Редьчине](#) (Олександрів. р-н; обидва – орнітол.), [Велика Вись](#) (Новомиргород. р-н, гідрол.), [Полозова балка](#) (Долин. р-н, заг.-зоол.), пам'ятки природи [Витоки річки Інгулець](#) (Знам'ян. р-н, комплексна), [Чорний ліс](#) (Знам'ян. р-н, гідрол.), пам'ятки садово-парк. мистецтва [Хутір Надія](#) (Кіровоград. р-н), [Онуфріївський парк](#), дендрол. парк [Веселі Боковеньки](#) (Долин. р-н).

Найбільш ранні стоянки первіс. людей на тер. К. о. відкриті у Новомиргород. р-ні. Пobl. с. Андріївка виявлені матеріали, що відносяться до періоду серед. палеоліту (60 тис. р. тому). Стоянки цього ж періоду також відкриті pobl. сіл Коробчине, Троянове, Рубаний Міст. Знахідки доби серед. і пізнього палеоліту відомі pobl. сіл Мала Скелева Світловод. р-ну, Лікареве Новомиргород. р-ну та Володимирівка Новоархангел. р-ну. Пам'ятки епохи мезоліту (9–6 тис. до н. е.) досліджені pobl. сіл Володимирівка Новоархангел. р-ну, Морозівка Олександрій. р-ну, Андріївка, Бирзулове, Жовтневе, Кам'янка, Каніж і Мартоноша Новомиргород. р-ну; неоліт. поселення (6–4 тис. до н. е.) – pobl. с. Калмазове Вільшан. р-ну, с. Жакчик і смт Завалля Гайворон. р-ну, сіл Перегонівка Голованів. р-ну, Володимирівка Новоархангел. р-ну, Деревка й Успенка Онуфріїв. р-ну, Табурище Світловод. р-ну. Поширеними на тер. області є пам'ятки епохи енеоліту (2-а пол. 4 – поч. 3 тис. до н. е.). У

бас. Пд. Бугу, Синюхи, Великої Висі зосереджені старожитності трипіл. культури.

Найвідоміші з них – pobl. сіл Володимирівка та Небелівка Новоархангел. р-ну, Андріївка, Лікареве, Петроострів Новомиргород. р-ну, Сабатинівка та Данилова Балка Ульянов. р-ну, Михайлівка Добровеличків. р-ну, смт Завалля. Пам'ятки середньостогів. культури виявлені pobl. с. Чечеліївка Петрів. р-ну, Олександрії та с. Дерев'янка Онуфріїв. р-ну. Дослідники виділили окрему дерев'янку культуру середньостогів. культурно-істор. спільності. Знахідки доби бронзи (3 – поч. 1 тис. до н. е.) на тер. області відомі з пам'яток pobl. Світловодська, смт Онуфріївка, сіл Сугакове Долин. р-ну, Софіївка Компаніїв. р-ну, Звенигородка та Голоківка Олександрій. р-ну, Велика Андрусівка Світловод. р-ну та Дерев'янка Онуфріїв. р-ну. Поселення pobl. с. Сабатинівка Ульянов. р-ну дало назву поширеній археол. культурі доби пізньої бронзи. Пам'ятки кіммерій. часу (9–7 ст. до н. е.) на Кіровоградщині розкопано pobl. сіл Чечеліївка, Водяне Петрів. р-ну та Димитрове Олександрій. р-ну. У Чорному лісі pobl. Знам'янки 1949 О. Тереножкін відкрив чорноліс. культуру передскіф. часу. На Кіровоградщині досліджено велику кількість скіф. пам'яток. 1763 на тер. сучас. Знам'ян. р-ну був розкопаний Мельгунов. курган (Лита Могила), який заклав основи вітчизн. археології. Унікал. скіф. знахідки виявлені у курганах pobl. сіл Івангород Олександрів. р-ну, Медерове Кіровоград. р-ну та Защита Новомиргород. р-ну. Поселення та ґрунт. могильник скіф. культури розкопано pobl. с. Заломи Знам'ян. р-ну. Ще один скіф. ґрунт. могильник досліджено в Світловодську. У К. о. виявлено 6 скіф. кам'яних баб, які зберігаються в Кіровоград. обл. краєзнав. музеї (найбільша колекція скіф. антропоморф. статуй у світі).

Сармат. старожитності відомі pobl. сіл Цвітне Олександрів. р-ну, Губівка Компаніїв. р-ну, Голоківка Олександрій. р-ну, Світловодська, Новомиргорода та смт Вільшанка. Пobl. с. Калантаїв Світловод. р-ну досліджено єдиний у регіоні сармат. ґрунт. могильник. На землях Новомиргород., Новоархангел., Голованів., Ульянов., Гайворон., Олександрів. та Знам'ян. р-нів зафіксовано пам'ятки черняхів. культури. У 1950-х рр. pobl. с. Пеньківка Світловод. р-ну відкрито поселення епохи великого слов'ян. переселення, яке дало назву слов'ян. пеньків. культурі. Наук. цінність становлять золоті речі т. зв. Глодоського скарбу, який виявлено pobl. с. Глодоси Новоукр. р-ну в похованні знат. особи (можливо, князя) кін. 7 – поч. 8 ст. У 9 ст. степами сучас. К. о. пролягав шлях міграції давніх угрів на Балкани. Їхні поховання з унікал. сріб. прикрасами знайдені pobl. с. Суботці Знам'ян. р-ну. Пам'ятки києво-руського періоду знайдено на тер. Новоархангел., Світловод., Олександрів. та Онуфріїв. р-нів. Від 2-ї пол. 13 ст. до поч. 1360-х рр. значна частина сучас. Кіровоградщини входила до складу Золотої Орди. 1362 pobl. ниніш. с. Торговиця Новоархангел. р-ну відбулася знаменита битва на Синіх Водах, у ході якої великий князь литовський Ольгерд уперше розгромив орди татар. ханів Хаджибея, Кутлубуги і Димийтера. 1997 pobl. Торговиці знайдено рештки золотоордин. міста. Впродовж 1-ї пол. 15 ст. усю сучасну тер. Кіровоградщини приєднано до Великого князівства Литовського. У серед. 15 ст. на його пд. рубежах з'явилося Крим. ханство, зовн. політика якого кілька століть визначала історію Пн. Причорномор'я. У 15 – 1-й пол. 17 ст. через край проходив Чорний шлях – не лише осн. маршрут турец.-татар.

походів на укр. землі, а й одна з торг. артерій, що з'єднувала Пн. Причорномор'я та Крим із Зх. Європою. Минуле К. о. тісно пов'язане з історією укр. козацтва та Запороз. Січі, яка утворилася в серед. 16 ст. На берегах Тясмину, Інгулу, Інгульця та їхніх приток у сучас. зх., пн. і сх. р-нах були мислив., рибал. та бортні промисли запорожців. У цей час тер. області між Дніпром і Синюхою вже перебувала під контролем Війська Запорозького. 1572 їхній статус як запороз. вольностей затвердив король Речі Посполитої Сигізмунд II Август, а 1576 підтвердив Стефан Баторій. У 2-й пол. 16 ст. на тер. сучас. К. о. влада Коша поширювалася просторами від Крилова на Дніпрі (нині Світловодськ) до с. Торговиця на Синюсі. Козаки могли вільно селитися вздовж Дніпра, в бас. Тясмину, Ірклії, Цибульника, Омельника, Інгулу, Інгульця, Великої Висі, Сухого та Чорного Ташлика, а також поруч з лісами Чутою, Чорним і Нерубаєм. Тоді ж правлячі кола Речі Посполитої посилили тиск на укр. землі. Польс. шляхта заволоділа землями на Пд. Київського (пн. і пн.-сх. території сучас. Світловод., Олександрій., Олександрів. та Новомиргород. р-нів) і Сх. Брацлавського (сучасні Гайворон., Голованів., Ульянов. та зх. частини Новоархангел. і Вільшан. р-нів) воєводств. У писем. джерелах 1-ї пол. 17 ст. із великих поселень краю згадуються м-ка Торговиця та Крилів. Останнє користувалося Маґдебур. правом. Жит. брали участь у селян.-козац. повстаннях, які очолювали С. Наливайко, М. Жмайло, І. Сулима та П. Бут, і Визв. війні під проводом Б. Хмельницького. 6 травня 1648 у ході битви на Жовтих Водах в урочищі Княжі Байраки (нині побл. с. Попельнасте Олександрій. р-ну) козац. військо наздогнало польс. кавалерію та майже повністю її знищило. Відповідно до полк.-сотен. устрою, який започаткував у червні 1648 Б. Хмельницький, сх. частина сучас. Онуфріїв. р-ну увійшла до складу Полтав. полку, зх. простори Новоархангел. і Вільшан. р-нів, а також Голованів., Ульянов. і Гайворон. р-ни – до Торговиц. й Бершад. сотень Уман. полку, частина тер. Олександрій. р-ну та майже повністю всі землі Олександрів. і Світловод. р-нів – до Чигирин. полку, Крилів став сотен. центром. У 1650-х рр. с. Бірки (нині Олександрів. р-ну) деякий час було резиденцією Б. Хмельницького. Період Руїни в історії області визначили події, пов'язані з антигетьман. виступом Д. Сулими, що розпочався в Торговиці наприкінці лютого 1664, з числен. сутичками з татарами, з Чигирин. походами 1677 і 1678 та поділом укр. земель між Моск. царством і Річчю Посполитою. За умовами «Вічного миру» кордон між державами пройшов сучас. тер. області. Річ Посполита закріпила за собою пн. частини Світловод., Олександрів. і Новомиргород. р-нів, а також землі на Зх. від Синюхи, Моск. царство ж встановило контроль над ін. тер. сучас. Кіровоградщини. У 1-й пол. 18 ст. розпочалося активне освоєння правобережжя Запороз. вольностей, тобто сучас. К. о. Особливе місце в освоєнні краю належить козакам і селянам з Миргородщини та Полтавщини. На поч. 1730-х рр. через стихійну колонізацію вже налічувалося понад 40 поселень. У цей час Рос. імперія взяла освоєння пн. земель Запороз. вольностей – т. зв. Задніпров'я – під свій контроль. Багато для заселення краю зробили Миргород. полковник В. Капніст і його сподвижники – Д. Звенигородський, С. Сич, Л. Сагайдачний і Й. Чечель. Їхніми зусиллями заселено та розбудовано Крилів, Андрусівку, Калантаєв, Глинськ, Цибулеве, Новий Миргород

(Новомиргород), Петроострів, Архангелогород (Новоархангельськ), Усівку (Олександрію). 1742 В. Капніст і Д. Звенигородський керували будівництвом Архангелогород. земляної фортеці-укріплення. 1743 Задніпров. місця офіційно закріпили за Миргород. і Полтав. козац. полками. На серед. 18 ст. значна частина сучас. К. о. вже була освоєною в ході нар. і уряд. колонізацій. Її землі офіційно стали підконтрольними адміністрації Миргород. полку. На Задніпров'ї були утвор. Потоц., Кременчуц., Власів., Крилів., Цибулів. й Архангелогород. сотні, що охоплювали сучасні пн.-сх., пн. і пн.-зх. р-ни області. Тер. сучас. Онуфріїв. р-ну переважно входила до Келебердян. сотні Полтав. полку. 1752 Крилів., Цибулів. й Архангелогород. сотні скасували, а на їхній тер. розпочали поселення вихідців із Балкан і утворили військ.-адм. одиницю – Нова Сербія. 1754 для захисту новосерб. поселень з Пд. побудовано фортецю св. Єлисавети, довкола якої згодом виникло м. Єлисаветград (нині Кіровоград). За рік до того, на Пд. від Нової Сербії почали виникати укр. поселення, які 1754 стали сотен. слободами Слобід. козац. полку. 1764 Нова Сербія та Слобід. козац. полк були скасовані, а їхні тер. під назвою Єлисаветгр. провінція увійшли до складу новоствореної Новорос. губ. 1784–95 колишня Єлисаветгр. провінція знаходилася в межах Катеринослав. намісництва. 1793–96 зх. р-ни сучас. К. о. перебували в складі Брацлав. намісництва, 1795–96 майже всі землі області – Вознесен. і Катеринослав. намісництв. 1796 більшість р-нів сучас. К. о. увійшли до складу Новорос., зх. р-ни – до Поділ., а частина тер. пн. і пн.-сх. р-нів – до Київ. губ. 1802 зі складу Новорос. губ. була виділена Микол. (від 1803 – Херсон.) губ. 1806 створ. Єлисаветгр. і Олександрій. пов., які охоплювали більшість тер. сучас. К. о. Від 1802 сх. частина сучас. Олександрій. і Онуфріїв. р-нів перебувала в межах Верхньодніпров. пов. Катеринослав. губ. 1817–66 значна частина сучас. К. о. входила до складу 8-ми округів Новорос. (Херсон.) поселення кавалерії. 1828 у складі Херсон. губ. замість Єлисаветгр. (1865 відновлений) і частини Ольвіопіл. пов. був створ. Бобринець. пов. У 2-й пол. 19 – на поч. 20 ст. землі сучас. К. о. належали Херсон., Київ. та Поділ. губ. Найбільшими містами краю були Єлисаветград, Олександрія та Бобринець. Основу економіки становило с. госп-во, орієнтоване на вирощування зернових і цукр. буряків та відгодівлю худоби. Під час воєн. дій 1918–20 влада неодноразово змінювалася. З історією Кіровоградщини пов'язана діяльність Н. Махна, М. Григор'єва, А. Гулого-Гуленка, П. Хмари, К. Блакитного, М. Скляра та ін. отаманів. На поч. 1921 осн. частина сучас. К. о. знаходилася в Єлисаветгр. пов. Микол. губ., Олександрій. і Чигирин. пов. Кременчуц. губ. та у Первомай. і Балт. пов. Одес. губ. Невеликі частини Кіровоградщини перебували у Гайсин. пов. Поділ. губ., Уман. пов. Київ. губ. та у Верхньодніпров. пов. Катеринослав. губ. У жовтні 1922 Єлисаветгр. пов. увійшов до Одес., а Олександрій. – до Катеринослав. губ. 7 березня 1923 Єлисаветгр. і Олександрій. пов. реорганізовані в Єлисаветгр. (від 1924 – Зінов'єв.; 13 р-нів) і Олександрій. (14 р-нів) округи. 1925 скасовано губерн. поділ, а Олександрій. округ розділено між Зінов'єв., Кременчуц. і Криворіз. округами. Руйнування звич. укладу селян. життя, яке розпочалося з утворення колектив. госп-в, не оминуло й тер. сучас. Кіровоградщини. Значна кількість селян чинила опір проведенню примус. колективізації. Як і в ін. регіонах, тут поряд із переселенням на

Урал, до Сибіру, Казахстану в боротьбі з селянством влада застосувала терор голодом. Прямими наслідками голодомору 1932–33 було масове вимирання населення, спустошення сіл, страхотлива розруха. Так, лише на одній вулиці (нині Партизанська) колиш. райцентру Єлизаветградка 1932–33 померло 73 особи. У с. Букварка Олександрів. р-ну вимер увесь куток Ламанівка; у с. Високі Байраки Зінов'єв. (нині Кіровогр.) р-ну на весну 1933 з 405 хат 226 були порожніми, з 2758 осіб, які проживали 1931, залишилося на травень 1932 лише 1771 особа; у с. Сасівка Зінов'єв. р-ну з 2272 жит. на весну 1932 проживало 1243 особи; у с. Козирівка Зінов'єв. р-ну станом на 31 травня 1932 з 460 дворів, що були 1931, залишилося 180, значну частину порож. хат зруйновано, віконні та дверні рами вийнято та використано як паливо. Така ж картина спостерігалася у всіх селах області. Тому від серед. 1933 на тер. сучас. К. о. розпочався процес «доприселення в степ. р-ни». Згідно з постановою Політбюро ЦК КП(б)У від 11 вересня 1933 встановлено норми «доприселення» до Великовисків. р-ну в кількості 1000 родин, Знам'янського – 1500, Хмільвського – 500, Новоукр. – 500, Устинів. – 500. Відповідно до «Плану порайонного розміщення в областях УРСР переселенців з інших регіонів СРСР» за вересень 1933 до Рівнян. р-ну планувалося переселити 800, Компаніїв. – 900, Зінов'єв. – 700 осіб з пн. і центр. областей Росії. Наприкінці 1933 – на поч. 1934 до Зінов'єв. р-ну переселено 2857, до Компаніїв. – 2729, до Знам'ян. – 1613, до Великовисків. – 4305, Новоукр. – 5491 селянина із Білорусі. Під час голодомору в краї померло 42 043 особи. 1932 частина тер. сучас. К. о. увійшла до Київ., а ін. – до Одес. обл. 1937 частина р-нів, що перебувала у складі Одес. обл., відійшла до Дніпроп. і Микол. обл. Історія К. о. безпосередньо розпочинається 10 січня 1939, коли її було створ. водночас із Запоріз. і Сум. обл. До неї увійшли Кіровоград, Аджам., Бобринец, Витязів., Долин., Єлисаветградків., Знам'ян., Кіровогр., Компаніїв., Новгородків., Новопраз., Олександрій., Петрів., Устинів. р-ни Микол. обл., Великовисків., Добровеличків., Маловисків., Новоархангел., Новомиргород., Новоукр., Піщанобрід., Рівнян., Тишків., Хмелів. р-ни Одес. обл., Златопіл., Кам'ян., Олександрів., Підвисоц., Чигирин. р-ни Київ. обл., Новогеоргіїв. і Онуфріїв. р-ни Полтав. обл. На поч. рад.-нім. війни на тер. області були оточені залишки 6-ї й 12-ї армій Пд.-Зх. фронту. В полон потрапило 103 тис. солдатів і офіцерів, зокрема й командарми І. Музиченко та П. Понєделін. Під час нім.-фашист. окупації (8 серпня 1941 – 21 березня 1944) переважна частина області – у складі Микол. ген. округу рейхскомісаріату «Україна». Вона була розділена на 7 гебітів: Бобринец. (Бобринец., Рівнян., Устинів., Витязів. р-ни), Гайворон. (Гайворон., Голованів., Грушків., Новоархангел., Підвисоц. р-ни), Долин. (Долин., Новопраз., Новгородків., Петрів. р-ни), Кіровогр. (Кіровогр., Аджам., Великовисків., Компаніїв. р-ни), Новомиргород. (Новомиргород., Хмелів., Маловисків., Новоукр., Златопіл. р-ни), Олександрів. (Олександрів., Єлисаветградків., Кам'ян. і Чигирин. р-ни), Олександрій. (Олександрій., Онуфріїв., Знам'ян. р-ни). Добровеличків., Піщанобрід. і Тишків. р-ни входили до гебіту з центром у м. Первомайськ (Микол. обл.). Правобережна відносно Пд. Бугу частина Гайворон. р-ну перебувала у складі Трансністрії – окупац. території, підпорядк. румун. командуванню. Діяло рад. підпілля. У

роки 2-ї світової війни Кіровоградщина втратила 92 860 осіб. Звільнена в ході [Кіровоградської наступальної операції](#). В оборон. і наступал. боях загинуло 152 155 осіб, майже 400 визволителів області удостоєні звання Героя Рад. Союзу. У ході боїв на Кіровоградщині 11 військ. з'єднань і частин отримали найменування «Олександрійських», 18 – «Знам'янських», 23 – «Кіровоградських» і 7 – «Новоукраїнських». 1958 К. о. нагороджено орденом Леніна. 1960 остаточно визначилися межі області, а 1968 – адм.-тер. структура (подальші незначні земел. переділи проходили тільки на рівні сільрад). 1945–59 існував Червонокам'ян. р-н, який був виокремлений з Олександрій. р-ну (Постанова оргкомітету ВР УРСР про розукрупнення останнього датувалася ще 28 січня 1939, але відповід. указ Президії ВР УРСР вийшов 17 січня 1945, тому в документах воєн. періоду Червонокам'ян. р-н не фігурує). 1954 Златопіл., Кам'ян., Чигирин. р-ни відійшли до новоутвор. Черкас. обл., а до К. о. того ж року приєднано Вільшан., Гайворон., Голованів., Ульянов. (колиш. Грушківський) р-ни Одес. обл. 1957 ліквідовано Тишків. (приєднано до Добровеличківського), 1958 – Великовисків. (розділено між Кіровогр., Маловисків. і Новомиргород.), 1959 – Аджам. (приєднано до Кіровогр.), Підвисоц. (розділено між Голованів. і Новоархангел.), Витязів., Єлизаветградків. і Піщанобрід. (відійшли до Бобринец., Вільшан., Знам'ян., Кіровогр., Новоукр., Олександрів., Рівнян.) р-ни. 1959 Новомиргород. р-н укрупнено за рахунок м. [Златопіль](#) (того ж року приєднано до Новомиргорода), 9-ти сільрад Златопіл. р-ну та Пастер. сільради Кам'ян. р-ну Черкас. обл. У квітні 1962 Іваноблагодатнів. сільраду Маловисків. р-ну передано до складу Кіровогр. р-ну, а Веселів. сільс. раду Новомиргород. р-ну – до Маловисків. р-ну. Наприкінці того ж року ліквідовано Вільшан., Гайворон., Голованів., Компаніїв., Знам'ян., Новгородків., Новомиргород., Новопраз., Онуфріїв., Рівнян., Устинів. і Хмелів. р-ни, а їхня тер. увійшла до складу укрупнених – Бобринец., Добровеличків., Долин., Кіровогр., Кремгесів. (колиш. Новогеоргіївського, нині Світловодський), Маловисків., Новоархангел., Новоукр., Олександрів., Олександрій., Петрів. і Ульянов. р-нів. 1965 замість 12-ти створ. 18 р-нів – Бобринец., Гайворон., Голованів., Добровеличків., Долин., Знам'ян., Кіровогр., Компаніїв., Кремгесів., Маловисків., Новгородків., Новоархангел., Новомиргород., Новоукр., Олександрів., Олександрій., Петрів. і Ульянов., а 1967 відновлені Вільшан., Онуфріїв. і Устинів. р-ни. Госп. комплекс К. о. аграрно-індустріальний. Гол. пром. підприємства розташ. у Кіровограді, Олександрії (*Олександрійська фабрика діаграмних паперів*, «Олександріявугілля», маш.-буд. галузі – [«Автоштамп»](#), [«Етал»](#), «Віра-Сервіс», «Укрнасоссервіс»), Світловодську ([Кременчуцька гідроелектростанція](#), «Спецзалізобетон», завод з виготовлення ранцевих оприскувачів і город. інвентарю «Луч», Світловод. маш.-буд. завод, завод з виготовлення станцій тропосфер. і електрозв'язку, кормозбирал. комбайнів, опалювал. котлів «Олімп», Світловод. завод адсорбентів, заводи кольор. металургії «Чисті метали» та «Силікон», харч. галузі – маслосиркомбінат, «ВК і К», «Віктор і К»), Гайворон. ([Заваллівський графітовий комбінат](#), Гайворон. тепловозремонт. завод), Голованів. (*Побузький феронікелевий комбінат*, *Межиріцький вітамінний*

завод), Долин. ([Криворізький гірничо-збагачувальний комбінат окиснених руд](#)), Світловод. (Світловодський казенний комбінат твердих сплавів і тугоплавких металів) р-нах, а також Знам'янці, Олександрій., Олександрів., Знам'ян., Маловисків., Новомиргород., Новоукр. р-нах. У заг.-укр. обсязі на Кіровоградщині видобуток урану складає 100 %, виробництво феронікелю – 100 %, сівалок – 71 %, гідронасосів – 84 %, мост. кранів – 18 %, лаків і фарб – 7 %, олії – 12 %, зерна – 6,7 %, маргарину – 9 %, ковбаси – 5 %. 2012 обсяг реаліз. пром. продукції за осн. видами діяльності склав: добувна пром-сть – 523 408,9 тис. грн (у відпуск. цінах підприємств без ПДВ і акцизу) і 4,2 % (до всієї реаліз. продукції в області), випуск харч. продуктів, напоїв і тютюн. виробів – 5 670 582,4 тис. грн і 45,7 %, легка пром-сть – 39 429,7 тис. грн і 0,3 %, оброблення деревини та випуск виробів з деревини, крім меблів – 97 489,3 тис. грн і 0,8 %, целюлозно-папер. виробництво, видавн. діяльність – 47 921,6 тис. грн і 0,4 %, хім. і нафтохім. пром-сть – 226 781,6 тис. грн і 1,8 %, виробництво ін. неметал. мінерал. продукції – 229 700,7 тис. грн і 1,9 %, металург. виробництво та випуск готових метал. виробів – 1 722 622,6 тис. грн і 13,9 %, машинобудування – 1 602 518,7 тис. грн і 12,9 %, виробництво та розподілення електроенергії, газу та води – 2 026 341 тис. грн і 16,3 %. У грудні 2012 порівняно з поперед. місяцем і груднем 2011 індекс пром. продукції становив відповідно 84,5 % та 91,5 %, за підсумками 2012 – 107,4 %. У добув. промисловості 2012 обсяг виробництва продукції зріс на 11,8 %, зокрема у добуванні каменю – на 34,6 %. Індекс пром. виробництва у перероб. промисловості становив 105,2 %. На підприємствах із виробництва харч. продуктів і напоїв випуск пром. продукції порівняно з 2011 збільшився на 8,5 %, зокрема у виробництві напоїв – на 38,5 %, олії та тварин. жирів – на 23,5 %. Випуск олії соняшник. нерафінованої зріс на 137 888 т, кондитер. виробів із цукру, зокрема й білого шоколаду без вмісту какао, – на 1462 т, напівфабрикатів м'ясних, зокрема й з м'яса птиці, – на 163 т, солених оселедців – на 16 т. У хім. і нафтохім. промисловості 2012 випуск пром. продукції збільшився на 18,2 %, а на підприємствах з виробництва осн. хім. продукції – на 49,5 %. На підприємствах металург. виробництва та випуску готових метал. виробів виготовлення пром. продукції збільшилося на 29,7 %. Індекс на підприємствах із виробництва ін. неметалевої мінерал. продукції становив 99,6 %, у легкій промисловості – 77,6 %, машинобудуванні – 87,1 %, целюлозно-папер. виробництві – 89,9 %, обробленні деревини та випуску виробів з деревини – 98 %. 2012 у К. о. виготовлено 3424,4 тис. мз гальки, гравію, щебеню та дробленого каміння (складає 90,3 % до 2011), 4572 т свіжої та охолодженої яловичини і телятини (88,8 %), 3633 т свіжої та охолодженої свинини (87,6 %), 2062 т свіжих, охолоджених і морожених субпродуктів, крім м'яса свій. птиці (90,2 %), 20 235 т ковбас. виробів (97,8 %), 1023 т м'ясних напівфабрикатів, зокрема й з м'яса птиці (119 %), 93 т солених оселедців (120,8 %), 19 т солоної риби, крім оселедців (86,4 %), 252,2 т смажених, солених чи оброблених ін. способом горіхів, арахісу та ін. насіння (56,5 %), 517 491 т нерафін. соняшник. олії (136,3 %), 58 т вершків жирністю понад 8 % (60,4 %), 44 002 т борошна (92,4 %), 10 617 т круп (71,7 %), 25 140 т хлібобулоч. виробів (96,8 %), 166 т тортів (95,4 %), 137 т тістечок (89 %), 780 т здоб. виробів (89,2 %), 2840 т пряників і аналогіч.

виробів, солодкого печива, вафлів (85 %), 68 408 т буряк. цукру (74,9 %), 9787 т кондитер. виробів з цукру, зокрема й білого шоколаду без вмісту какао (117,6 %), 122 т макарон. виробів без начинки, не підданих тепл. обробленню чи не приготованих будь-яким ін. способом (41,4 %), 10,8 тис. м3 деревини, уздовж розпиляної чи розколотої, завтовшки більше 6 мм (104,9 %), 4482 м2 дерев'яних вікон, дверей, їхніх рам і порогів (98,2 %), 1018,5 тис. аркушів відбитків, приведених до формату 60 на 90 см, етикеток і ярликів з паперу та картону з друк. текстом і зображенням (73,5 %), 334 т шкіл. і канцеляр. товарів з паперу та картону (86,1 %), 1022 тис. аркушів відбитків, приведених до формату 60 на 90 см, книг (113,7 %), 44542 тис. прим. 4-шпальт. газет формату А2, які виходять менше 4-х разів на тиждень (89 %), 2892 т фарб і лаків на основі полімерів (79,6 %), 5123 т фарб і лаків, сиккативів готових (114,7 %), 67,4 тис. м2 плитки, плит, черепиці та аналогіч. виробів із цементу, бетону або штуч. каменю (139,5 %), 72,6 тис. м3 елементів конструкцій збірних для будівництва з цементу, бетону або штуч. каменю (113,8 %), 24 503 шт. електрич. трансформаторів (56,6 %), 523,3 тис. шт. офіс. і для підприємств торгівлі меблів (101,9 %), 1556 млн кВт-год. електроенергії (104,7 %).

2012 підприємствами області виконано буд. робіт на суму 620,6 млн грн, що в порівнян. цінах становить 90,9 % обсягів будівництва 2011. У заг. обсязі виконаних буд. робіт нове будівництво, реконструкція та тех. переозброєння склали 76,5 %, решта – капітал. і поточ. ремонти. Майже 2/3 буд. робіт виконано будівельниками обл. центру. Їхні обсяги, порівняно з 2011, зросли на 23,5 %. Також наростили обсяги буд. підприємства Олександрії, Бобринець, Вільшан., Гайворон., Новгородків., Новоукр., Олександрів. і Петрів. р-нів. Завдяки вигідному геогр. розташуванню області добрі перспективи розвитку має транспортна галузь. Осн. залізничні вузли: Знам'янка, Помічна, Гайворон, Долинська. Найважливіші залізничні напрями: Київ–Дніпропетровськ, Харків–Одеса, Київ–Херсон, Знам'янка–Миколаїв; міжнар. напрями: Знам'янка–Москва, Дніпропетровськ–С.-Петербург, Адлер–Кишинів, Кишинів–Саратов, Сімферополь–Мінськ, Сімферополь–Полоцьк. Залізничне сполучення із зх. р-нами області забезпечує вузькоколейна магістраль Підгородна–Гайворон, яка проходить територією Вільшан., Голованів., Ульянов. і Гайворон. р-нів. Експлуатац. довж. залізниць заг. користування становить 936,9 км (електрифіковано 602 км), щільність на 1 тис. км2 – 36 км. Заг. мережа автомобіл. шляхів складає 6297 км, зокрема з твердим покриттям – 6165,5 км. Густота автомобіл. шляхів становить 249 км на 1 тис. км2. Десять автомагістралей заг. довж. 690 км зв'язують Україну з державами СНД та Центр. і Пд. Європи. Проходить автомобіл. дорога заг.-держ. значення 1-ї категорії Київ–Одеса, протяжність якої у межах області 38,2 км. Важливе значення також мають магістралі Кіровоград–Миколаїв, Київ–Луганськ–Ізварине, Харків–Одеса, Полтава–Кишинів. Розвинене судноплавство на Дніпрі (пристань Світловодськ). 2012 підприємствами транспорту перевезено 12 207,7 тис. т вантажів, що на 1,7 % більше ніж 2011, вантажообіг зменшився на 3,8 % і склав 28 564,5 млн ткм. Залізницею перевезено 7820,9 тис. т вантажів, що на 0,7 % менше ніж 2011. Збільшилося відправлення осн. номенклатур. груп вантажів: нафти і нафтопродуктів (у 2,5 раза), чорних металів (на

33,6 %), зерна та продуктів перемолу (на 20,8 %), буд. вантажів (на 1,9 %); та зменшилося: кам'яного вугілля (на 59,6 %), ліс. вантажів (на 23,4 %) та брухту чорних металів (на 21 %). Вантажообіг залізнич. транспорту склав 27 926,3 млн ткм, що на 3,8 % менше ніж 2011. Автомобілі. транспортом (з урахуванням перевезень, виконаних фіз. особами-підприємцями) перевезено 4383,8 тис. т вантажів, що на 6,3 % більше ніж 2011, вантажообіг зменшився на 2,8 % і становив 637,1 млн ткм. Усіма видами транспорту 2012 перевезено 90 млн пасажирів, що складає 87,5 % від обсягів перевезень 2011, пасажирообіг становив 1309,1 млн пас. км (96,4 %). Частка доходів, отримана від реалізації послуг мобіл. зв'язку, склала 48,6 %, телефон. міського – 15,3 %, пошт. – 13,9 %, комп'ютер. – 9,2 %. Обсяг експорту товарів за січень–листопад 2012 склав 654,4 млн, імпорту – 268,1 млн дол. США. Зовн.-торг. операції проводили з партнерами 108 країн світу. Обсяги експорту товарів до країн СНД становили 33,1 %, Європи – 21,7 % (Європ. Союзу – 21 %), Азії – 20,7 %, Африки – 13 %, Америки – 11,4 %. У цілому область експортувала товари до 88 країн світу, зокрема до РФ (на суму 107,1 млн дол. США), Казахстану, Греції, Іспанії, Чехії, Німеччини, Нідерландів, Ірану, Іслам. Респ., Саудів. Аравії, Лівану, Китаю, Кореї. У січні–листопаді 2012 з області експортовано жирів та олії тварин. або рослин. походження на суму 200,4 млн дол. США, машин, устаткування та механізмів – на 104,3 млн, мінерал. продуктів – на 88,7 млн, продуктів рослин. походження – на 75,8 млн, готових харч. продуктів – на 61,3 млн, деревини і виробів з деревини – на 7,3 млн, текстил. матеріалів і виробів – на 6,8 млн. Імпорт здійснювали 73 країни, зокрема Казахстан, Білорусь, Італія, Німеччина, Бельгія, Велика Британія, Франція, Чехія, Румунія, США, Бразилія, Індія, Малайзія. У січні–листопаді 2012 в К. о. надійшло мех. і електрич. устаткування на суму 117,9 млн дол., засобів назем. транспорту, літал. апаратів, плавучих засобів – на 33,2 млн, недорогоцін. металів і виробів з них – на 23,7 млн, продуктів тварин. походження – на 21,7 млн, жирів та олії тварин. і рослин. походження – на 19,8 млн, продукції хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості – на 10,6 млн. Осн. частину (52 %) у валовому доході області складає с.-г. виробництво. Пл. с.-г. угідь 2040,4 тис. га, з них орних земель – 86,4 %, сіножатей і пасовищ – 12,3 %, багаторіч. насаджень – 1,3 %. У області діють 235 приват. с.-г. підприємств (7,5 %), 10 держ. с.-г. підприємств (0,3 %), 36 с.-г. кооперативів (1,1 %), 354 с.-г. ТОВи (11,3 %), 2451 фермер. госп-во (78 %). Понад 25 тис. осіб ведуть товарне с.-г. виробництво самостійно, вони використовують 6 % орних земель. 2012 індекс обсягу с.-г. виробництва порівняно з 2011 склав 84 % (у рослинництві – 80,5 %, у тваринництві – 101,1 %), зокрема у с.-г. підприємствах – 80,7 % (78,3 % і 118,9 %), у господарствах насел. – 89,7 % (86,3 % і 95,1 %). Під урожай 2012 були посіяні с.-г. культури на пл. 1,7 млн га, з них аграр. підприємствами – на пл. 1,3 млн га. Госп-вами усіх категорій одержано 2339,4 тис. т зерна (із кукурудзою) у вазі після доробки (с.-г. підприємствами – 1920,9 тис. т, господарствами насел. – 418,5 тис. т), з них зерна продовол. культур – 614,9 тис. т (26,3 %), фураж. зернових – 1724,5 тис. т (73,7 %). Вироб-во насіння соняшнику становило 908,7 тис. т, цукр. буряків – 617,9 тис. т, ріпаку – 42,7 тис. т, сої – 195,3 тис. т, картоплі – 384 тис. т, овочів – 210,5 тис. т, плодоягід. продукції – 23,3

тис. т, винограду – 2,3 тис. т. 2012 усіма категоріями госп-в вироблено 67,1 тис. т м'яса, 309,1 тис. т молока, 537 млн шт. яєць. Заг. чисельність поголів'я великої рогатої худоби становила 115 тис. голів (корів – 62,7 тис.), свиней – 258,3 тис., овець і кіз – 44,6 тис., птиці – 4912,9 тис. 72,9 % заг. чисельності великої рогатої худоби (82,5 % корів), 51,1 % свиней, 84,1 % овець і кіз, 76,3 % птиці утримувалося населенням.

ВНЗи та структурні підрозділи ВНЗів, які надають осв. послуги в галузі вищої освіти, функціонують в Кіровограді (3 держ. ВНЗи III–IV рівня акредитації – Кіровогр. льотна академія Нац. авіац. університету (до 2011 – [Державна льотна академія України](#)), [Кіровоградський державний педагогічний університет ім. В. Винниченка](#), [Кіровоградський національний технічний університет](#) – і 7 держ. ВНЗів I–II рівня акредитації, зокрема [Кіровоградське музичне училище](#), буд., маш.-буд., мед., статистики, кооп. економіки і права коледжі, технікум механізації с. господарства), Бобринці (технікум ім. В. Порика Білоцерків. аграр. університету), Гайвороні (маш.-буд. технікум), смт Компаніївка (технікум вет. медицини Білоцерків. аграр. університету), Олександрії (*Олександрійське училище культури*, коледж Кіровогр. інституту регіон. упр. та економіки, мед. училище, політех. і пед. ім. В. Сухомлинського коледжі, технікум Білоцерків. аграр. університету) та Світловодську (політех. коледж Кіровогр. тех. університету). Мережа профес.-тех. навч. закладів держ. форми власності: 2 вищих профес. училища, 9 профес. ліцеїв, 14 ПТУ, 2 філії училищ, 2 навч. центри на базі установ виконання покарань. 22 профес.-тех. навч. заклади області надають повну заг. середню освіту. Заклади профтехосвіти держ. форми власності за галуз. спрямуванням: пром-сть – 3, будівництво – 4, транспорт – 2, зв'язок – 1, АПК – 12, сфера послуг – 2, громад. харчування – 2, швейне виробництво – 1. Із 65 затверджених держ. стандартів профес.-тех. освіти в області здійснюється підготовка кваліфік. робітників за 36 професіями. У К. о. – 552 заг.-осв. навч. заклади, 527 закладів дошкіл. освіти, 16 інтернатів обл. підпорядкування. Наук., дослідно-конструктор. і проектні розроблення з найважливіших напрямів здійснюють 12 установ і організацій; серед них – Кіровогр. пед. університет (дослідж. історії Центр. України), Кіровогр. тех. університет (створення й удосконалення робочих органів посів. і ґрунтооброб. машин та механізмів, устаткування, засобів автоматизації та механізації виробництва тощо), Кіровогр. льотна академія Нац. авіац. університету (дослідж. з проблем люд. фактора та профес. підготовки спеціалістів), [Кіровоградський інститут агропромислового виробництва НААНУ](#) (с. Созонівка Кіровогр. р-ну; землеробство, рослинництво, кормовиробництво, тваринництво та механізація), АТ «Відеотехніка» (Кіровоград; розроблення у галузі тех. засобів і устаткування для розвитку телебачення та радіомовлення), заводи «Автоштамп» і «Червона зірка» (Кіровоград; розроблення нових видів с.-г. техніки й устаткування для перероблення с.-г. продукції).

Реалізацію держ. культур. політики в К. о. забезпечують 576 закладів культури клуб. типу, 578 б-к, 46 шкіл естет. виховання. Заклади культури та мистецтв обл. підпорядкування: [Кіровоградська обласна філармонія](#), [Кіровоградський академічний обласний музично-](#)

[драматичний театр ім. М. Кропивницького](#), [Кіровоградський академічний обласний театр ляльок](#), обл. центр нар. творчості; [Кіровоградська обласна наукова медична бібліотека](#), [Кіровоградська обласна універсальна наукова бібліотека ім. Д. Чижевського](#), обл. б-ки для юнацтва ім. О. Бойченка та для дітей ім. А. Гайдара; [Кіровоградський обласний краєзнавчий музей](#), [Кіровоградський обласний художній музей](#). У с. Миколаївка Кіровоград. р-ну – Держ. музей-заповідник І. Карпенка-Карого (Тобілевича) «Хутір Надія». Функціонують також [Бобринецький музей історії краю](#), [Вільшанський україно-болгарський історичний музей](#), [Гайворонський краєзнавчий музей](#), [Голованівського району історії Музей](#), [Добровеличківський краєзнавчий музей](#), [Долинський педагогічно-меморіальний музей А. Макаренка](#), [Долинського району історії Музей](#), [Яновського Ю. Нечаївський літературно-меморіальний музей](#) (Компаніїв. р-н), [Знам'янський міський краєзнавчий музей](#), [Маловисківського району історії Музей](#), [Новгородківського району історії Музей](#), [Новоархангельський краєзнавчий музей](#), [Новомиргородський краєзнавчий музей](#), [Новоукраїнського району краєзнавчий Музей](#), [Олександрівський краєзнавчий музей](#), [Олександрійський міський державний музей миру](#), [Олександрійський краєзнавчий музей](#), [Онуфріївського району історії Музей](#), [Петрівський музей історії](#), [Світловодський міський краєзнавчий музей](#), [Ульяновський історичний музей](#), [Устинівського району історії Музей](#). На Кіровоградщині функціонують обл. організації НСПУ, НСЖУ, НСХУ, НСАУ, Національної спілки фотохудожників України, Спілки архівістів України, Всеукр. спілки краєзнавців, обл. відділ. АУП, Національної всеукраїнської музичної спілки, Укр. геральдич. товариства, обл. літ. об'єдн. «Степ», осередок Всеукр. хореогр. спілки, обл. товариство охорони пам'яток історії та культури, які налічують бл. 900 членів. Понад 1,4 тис. осіб задіяно у твор. об'єдн. майстрів декор.-ужитк. і образотвор. мистецтва «Дивосвіт». У клуб. закладах діє 2668 аматор. колективів, з них 176 мають звання «народний». У К. о. виходять 130 друк. період. видань: газет – 119, журналів – 11. Друк. видання суспільно-політ. спрямування із найбільшими накладками: [«Діалог»](#), [«21-й канал»](#), [«Сільське життя плюс»](#), [«Україна-Центр»](#), [«Народне слово»](#), [«Кіровоградська правда»](#), [«Новини Кіровоградщини»](#), [«Ведомости плюс»](#), [«Вечірня газета»](#). Серед ін. газет – [«Честь хлібороба»](#) (Бобринец. р-н), [«Зорі над Синюхою»](#) (Вільшан. р-н), [«Гайворонські вісті»](#), [«Вісник Голованівщини»](#), [«Сільське життя»](#) (Добровеличків. р-н), [«Долинські новини»](#), [«Знам'янські вісті»](#), [«Сільське життя»](#) (Знам'ян. р-н), [«Степовий край»](#) (Компаніїв. р-н), [«Маловисківські вісті»](#), [«Новгородківські вісті»](#), [«Колос»](#) (Новоархангел. р-н), [«Новомиргородщина»](#), [«Новоукраїнські новини»](#), [«Вперед»](#) (Олександрів. р-н), [«Вільне слово»](#) (Олександрія), [«Сільський вісник»](#) (Олександрій. р-н), [«Придніпров'я»](#) (Онуфріїв. р-н), [«Трудова слава»](#) (Петрів. р-н), [«Світловодськ вечірній»](#), [«Вісті Світловодщини»](#), [«Слово і час»](#) (Ульянов. р-н), [«Трудівник Устинівщини»](#). Телебачення представляють 3 ефірні телеорганізації та 17 організацій кабел. телебачення. Найпотужнішим електрон. ЗМІ області (за впливом на глядац. аудиторію) є Кіровоград. обл. держ. ТРК, яка охоплює влас. мовленням бл. 77 %

території. Радіомовленням займаються 4 ефірні радіоорганізації та 20 організацій дрот. мовлення. Під охороною держави перебуває 31 пам'ятка монум. мистецтва, 2513 – археології, 2168 – історії, 891 – архітектури та містобудування. Пам'ятки нац. значення: поселення ранньоскіф. часу в с. Любомирка Олександрів. р-ну (6 ст. до н. е.), чорноліс. городище та курган. могильник у с. Богданівка, чорноліс. городище «Великий городок» у с. Чутівка (8–3 ст. до н. е.) Знам'ян. р-ну, трипіл. поселення у с. Володимирівка Новоархангел. р-ну (4–3 ст. до н. е.), городище «Тясминське» у с. Велика Андрусівка Світловод. р-ну (8–7 ст. до н. е.); могила драматурга, актора, режисера, театр. діяча І. Карпенка-Карого; Іллін. церква у Новомиргороді (1786), церква-усипальниця М. Раєвського у с. Розумівка Олександрів. р-ну (1833–55; на її базі створ. Істор.-архіт. заповідник родини Раєвських). Турист. маршрути: «Природа Кіровоградщини», «Земля корифеїв», «Раєвські – династія героїв», «Золотими стежками Ексампею», «Коровай дружби», «Кіровоград: Історія. Сучасність. Майбутнє», «В пошуках духовності», «Заповідні куточки Устинівщини», «Пам'ятки історії та культури Світловодського району», «Шевченковими слідами».

У К. о. діють 8 міських, 21 центр. рай., 9 дільнич. лікарень, 12 міських і 86 сільс. амбулаторій, 474 фельдшер.-акушер. пункти. 1996 працювало 4,2 тис. лікарів усіх спеціальностей і 13,3 тис. серед. мед. персоналу, 2000 – відповідно 4,0 тис. і 12,9 тис., 2006 – 3,7 тис. і 11,2 тис., 2011 – 3,6 тис. і 10,4 тис. Обл. мед. заклади: лікарні для дітей і дорослих, госпіталь для інвалідів Великої Вітчизн. війни, кардіол., шкірно-венерол., протитуберкульоз., наркол., онкол., лікарсько-фізкультур. диспансери, психіатр. лікарня, стоматполіклініка, центр планування сім'ї та репродукції людини, центр профілактики та боротьби зі СНІДом, туберку-льозна лікарня, територ. центр екстреної мед. допомоги, станція переливання крові, бюро медико-соц. експертизи, бюро судово-мед. експертизи, центр здоров'я, центр мед. статистики. Діють 212 реліг. громад УПЦ МП, 72 – УПЦ КП, 10 – УАПЦ, 4 – старообрядців, 4 – РКЦ, 92 – євангел. християн-баптистів, 53 – християн віри євангельської-п'ятидесятників, 26 – адвентистів сьомого дня. В області функціонують 24 стадіони, 501 спорт. зал, 10 плавал. басейнів, працюють 40 ДЮСШ, 2 СДЮШОР, ліцей фізичної культури і спорту, школа вищої спорт. майстерності, обл. центр інвалід. спорту «Інваспорт». Понад 100-літню історію має кіровогр. футбол. клуб «Зірка» (засн. 1911 як команда футбол. гуртка «Ельворті»). Багато разів чемпіоном і володарем Кубка України ставала бейсбол. команда «Техуніверситет».

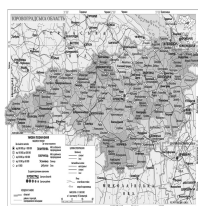
Серед видат. уродженців – мовознавець, академік АН СРСР і УРСР [І. Білодід](#) (с. Успенка Онуфріїв. р-ну), хімік, чл.-кор. АН СРСР *М. Шостаківський* (с. Новоселиця Ульянов. р-ну), геолог, академік АН УРСР [Г. Доленко](#) (с. Гаївка Кіровогр. р-ну), фахівець у галузі медицини, академік НАНУ, чл.-кор. АМН СРСР (Рос. АМН) Ю. Кундієв (с. Трояни Добровеличків. р-ну), академік НАНУ – літературознавець [Г. Вєрвєс](#) (с.мт Петрове), біохімік [М. Кучеренко](#) (с. Каменеча Новоархангел. р-ну), фахівець у галузі електроніки та електроенергетики *Г. Півняк* (Олександрія), мовознавець *В. Склярєнко* (с. Новомиколаївка Новоукр. р-ну), хімік *В. Скопенко* (Герой України, с.мт Новгородка), чл.-кор. НАНУ (АН УРСР, АНУ) – фахівці у

галузі механіки [М. Герасюта](#) (Олександрія), [С. Довгий](#) (с. Ганнотребинівка Устинів. р-ну), хімік [Я. Гороховатський](#) (Олександрія), фахівець у галузі рослинництва [А. Задонцев](#) (с. Ставидла Олександрів. р-ну), географ, геоморфолог *О. Маринич* (с. Суботці Знам'ян. р-ну), кібернетик *О. Палагін* (сміт Новоархангельськ), фізики *В. Струтинський* (с. Данилова Балка Ульянов. р-ну), *В. Сугаков* (Новомиргород), агрономеліоратор *М. Тюленев* (с. Ганнівка Петрів. р-ну); філософ, релігієзнавець, літературознавець *Д. Чижевський* (Олександрія), фахівець у галузі гідромеханіки *П. Шумилов* (Бобринець), психолог, дійс. чл. АПН СРСР [Г. Костюк](#) (с. Могильне Гайворон. р-ну), педагог, чл.-кор. АПН СРСР *В. Сухомлинський* (с. Василівка Онуфріїв. р-ну), педагог, дійс. чл. НАПНУ [С. Гончаренко](#) (с. Шпакове Новомиргород. р-ну), фахівці у галузі медицини *О. Мамолат* (с. Кальниболота Новоархангел. р-ну), *В. Маслов* (Помічна), *Д. Панченко* (сміт Новгородка), дійс. чл. ВАСГНІЛ – фізіолог [І. Бузанов](#) (сміт Нова Прага), біолог [М. Завадовський](#) (с. Покровське Кіровогр. р-ну), фахівець у галузі створення та відновлення с.-г. техніки, чл.-кор. НААНУ *М. Черновол* (с. Велика Виска Маловисків. р-ну); драматург, актор, режисер, театр. діяч [І. Карпенко-Карий](#) (с. Арсенівка Новомиргород. р-ну; з Кіровоградщиною також пов'язані життя та діяльність театр. діячів – його дружини *С. Тобілевич*, сестри *М. Садовської-Барілотті* та братів *М. Садовського* і *П. Саксаганського*), драматург, актор, режисер, композитор, театр. діяч [М. Кропивницький](#) (с. Бежбайраки, нині Кропивницьке Новоукр. р-ну), поет, культуролог, історіософ *Є. Маланюк* (сміт Новоархангельськ), письменник, драматург, кіносценарист *Ю. Яновський* (с. Нечаївка Компаніїв. р-ну), поети, прозаїки, перекладачі, літературознавці – [В. Корж](#), *М. Смоленчук* (обидва – Бобринець), [Л. Горячко](#) (сміт Вільшанка), [М. Годованець](#) (с. Вікнина), *Х. Меламуд* (с. Хащувате; обидва – Гайворон. р-ну), [В. Гаранін](#), [Є. Григорук](#) (обидва – с. Троянка), *П. Сиволап* (с. Полонисте), *Б. Чамлай* (с. Розкішне; усі – Голованів. р-ну), [Г. Гусейнов](#) (Помічна), *С. Плачинда* (с. Шевченкове Кіровогр. р-ну), [Дем'ян Бедний](#) (с. Губівка), *В. Лігостов* (с. Червоновершка; обидва – Компаніїв. р-ну), [В. Бровченко](#) (Мала Виска), *М. Миценко* (с. Злинка), *В. Погрібний* (с. Матусівка; обидва – Маловисків. р-ну), [П. Байдебура](#) (с. Нерубайка), *Н. Рибак* (с. Іванівка; обидва – Новоархангел. р-ну), [В. Козаченко](#) (сміт Новоархангельськ), [Д. Бузько](#), [Д. Гончаренко](#), [Ю. Коваль](#), *Ю. Мокрієв*, *М. Понеділок* (усі – Новомиргород), *В. Логвиненко* (с. Дическулове), *Д. Мелешко* (с. Глодоси), *В. Юр'єв* (с. Лозуватка; усі – Новоукр. р-ну), [С. Голованівський](#) (сміт Єлисаветградка), [П. Куценко](#) (с. Голикове; обидва – Олександрів. р-ну), [Г. Демченко](#), [Я. Клименко](#) (обидва – сміт Олександрівка), *Л. Чернов* (Олександрія), [В. Базилевський](#) (сміт Павлиш), *В. Соколов* (Світловодськ), [Л. Куценко](#) (с. Вільхове Ульянов. р-ну); архітектор, історик мистецтва, дійс. чл. УВАН *О. Повстенко* (с. Хащувате), архітектор, мистецтвознавець, засл. діяч мистецтв України, засл. арх. України *Г. Логвин* (с. Косівка Олександрій. р-ну), нар. арх. України, президент Укр. академії архітектури *В. Штолько* (с. Вікнина), засл. арх. УРСР *Ю. Степанов* (с. Панчеве Новомиргород. р-ну), засл. арх. Білорус. РСР [Є. Заславський](#) (Олександрія); живописець, дійс. чл. С.-Петербур. АМ *І. Похитонов* (с. Зелений Гай Знам'ян. р-ну), живописець, нар. художник СРСР *П. Осовський* (Мала Виска),

засл. художники УРСР – живописці [М. Боровський](#) (м. Новогеоргіївськ, нині затоплене Кременчуц. водосховищем) й *І. Петров* (с. Миронівка Світловод. р-ну), художник декор.-ужитк. мистецтва [В. Єрмоленко](#) (с. Липняжка Добровеличків. р-ну), засл. художники України – живописець [Б. Вінтенко](#) (с. Обознівка Кіровогр. р-ну) та монументаліст *В. Цюпко* (с. Йосипівка Вільшан. р-ну), художник театру, засл. діяч мистецтв УРСР [В. Єременко](#) (с. Дмитрівка Знам'ян. р-ну), скульптор, мистецтвознавець, поет, засл. діяч мистецтв Груз. РСР *А. Німенко* (с. Інгуло-Кам'янка Новгородків. р-ну), брати художники театру, графіки *Анатолій* (засл. діяч мистецтв України) та *Микола Добролежі* (с. Скопіївка Добровеличків. р-ну), подружжя майстер худож. кераміки *Федір* і майстриня худож. ткацтва та вишивки *Марина*, їхня дочка художниця декор. розпису, засл. художниця України *Тамара Гордові* (с. Цвітне Олександрів. р-ну); актор, режисер [К. Вукотич-Кропивницький](#) (син М. Кропивницького), актор [І. Загорський](#) (обидва – Бобринець), композитор [М. Колачевський](#) (с. Попівка Онуфріїв. р-ну), брати актор, режисер, нар. арт. СРСР *Гнат*, актор, нар. арт. УРСР *Терентій Юри* та актор, нар. арт. УРСР і Узбеки. РСР *Олександр Юра-Юрський*, хор. диригент, Герой України, нар. арт. СРСР і УРСР, дійс. чл. НАМУ та НАПНУ [А. Авдієвський](#) (усі – с. Федвар, нині Підлісне Олександрів. р-ну), нар. арт. СРСР – арфістка, композиторка [К. Ерделі](#) (с. Миролюбівка, нині Кіровка Маловисків. р-ну), актори та режисери *В. Магар* (с. Кальниболота) й *І. Мар'яненко* (х. Сочеванов побл. с. Мар'янівка Бобринец. р-ну), співачка *Р. Сергієнко* (Новоукраїнка), актор, нар. арт. Респ. [В. Давидов](#) (Новомиргород), нар. арт. УРСР – режисер *М. Равицький* (с. Сорочанове Бобринец. р-ну), актор, режисер *М. Сочеванов* (х. Сочеванов побл. с. Мар'янівка), актори *Н. Білецька* (Знам'янка), *Л. Литвиненко* (с. Аджамка Кіровогр. р-ну), *В. Сумський* (с. Верблюжка Новгородків. р-ну), *Г. Янушевич* (Гайворон), хореограф [А. Кривохижа](#) (с. Копанки Маловисків. р-ну), співаки [Л. Забіляста](#) (с. Олено-Косогорівка Кіровогр. р-ну), [В. Козерацький](#) (с. Грузьке Голованів. р-ну), [Є. Колесник](#) (с. Пустельникове Олександрій. р-ну), *О. Таранець* (с. Зелене Петрів. р-ну), *В. Тимохін* (с. Дмитрівка), *М. Шевченко* (с. Олексіївка Маловисків. р-ну), нар. арт. України – майстриня розмов. жанру [Н. Крюкова](#) (с. Попівка), акторка *Г. Пащенко* (с. Красносілля Олександрів. р-ну), культур. діяч, співак *М. Поплавський* (с. Мечиславка Ульянов. р-ну), співак, композитор *М. Свидюк* (с. Березівка Голованів. р-ну), нар. арт. РРФСР – співаки [П. Журавленко](#) (с. Никонорівка Бобринец. р-ну), [Б. Златогорова](#) (с.мт Олександрівка), *Є. Кібкало* (Знам'янка), піаністка [Н. Ємельянова](#) (Новоукраїнка), кінооператор *П. Тодоровський* (Бобринець), композитор, нар. арт. України та РФ [І. Крутой](#) (Гайворон); декабристи *Є. Оболенський* (Новомиргород) та *І. Сухинов* (с. Червона Кам'янка Олександрій. р-ну); рев. і політ. діяч, публіцист *Л. Троцький* (с. Бериславка Бобринец. р-ну), громад.-політ. діяч [В. Голубович](#) (с. Молдовка Голованів. р-ну); церк. діячі УАПЦ [Іван](#) (Павловський; с. Соснівка) та *Юрій* (Жевченко; с.мт Єлисаветградка; обидва – Олександрів. р-ну), засн. РУНвіри *Л. Силенко* (с. Олександрівка Олександрій. р-ну); борець, атлет, цирк. артист [І. Круц](#) (с. Розділ Гайворон. р-ну), спортсмени [О. Квачук](#) (Олександрія), *В. Рябушенко* (с.мт Побузьке; обидва – велоспорт), [В. Ковпан](#) (с. Петроострів Новомиргород. р-ну; стрільба з лука), *Г. Місютін*

(Олександрія; [спорт. гімнастика](#)), *В. Рибалка* (сmt Олександрівка; [легка атлетика](#)), *Г. П'ясецька* (Гайворон; парашут. спорт), *Р. Харковенко* (сmt Голованівськ; веслування на байдарках і каное), тренер з пожежно-приклад. спорту *В. Новгородченко* (сmt Олександрівка); військ. діячі [П. Кошовий](#) (Олександрія), *О. Мазуренко* (с. Ленінка Устинів. р-ну; обидва – двічі Герої Рад. Союзу), [М. Басистий](#) (с. Юр'ївка Добровеличків. р-ну), *Є. Марчук* (с. Долинівка Гайворон. р-ну), льотчики-космонавти *Л. Попов* (Олександрія; двічі Герой Радянського Союзу) та *Ю. Маленченко* (Світловодськ; Герой РФ). У К. о. народилося понад 100 осіб, які удостоєні звання Герой Радянського Союзу за мужність і героїзм, виявлені на фронтах 2-ї світової війни; з них загинули: [А. Іванченко](#) (Бобринець), [І. Індик](#), *Д. Осадчий* (обидва – с. Витязівка Бобринец. р-ну), *М. Телішевський* (с. Вовча Балка Вільшан. р-ну), [І. Ананьєв](#) (Знам'янка), [К. Гуренко](#) (с. Дмитрівка), *П. Линник* (с. Макариха; обидва – Знам'ян. р-ну), [Ф. Говоров](#) (с. Підгайці Кіровоград. р-ну), [П. Велигін](#) (с. Злинка), [Є. Жердій](#) (с. Велика Виска; обидва – Маловисків. р-ну), [І. Кобилянський](#) (с. Верблюжка), [П. Гришко](#) (с. Небелівка Новоархангел. р-ну), [В. Колісниченко](#) (с. Кропивницьке), *С. Різниченко* (с. Новомиколаївка), *І. Тарасенко* (с. Іванівка), *В. Чорноморець* (с. Караказелівка; усі – Новоукр. р-ну), [А. Антонов](#) (с. Родниківка), [Д. Гуляєв](#) (с. Іванівка), *Ф. Павловський* (с. Соснівка; усі – Олександрів. р-ну), [С. Горобець](#) (с. Долинське), [О. Жежеря](#) (с. Олександрівка), [Г. Калиниченко](#) (с. Попельнасте), *І. Чередниченко* (с. Піщаний Брід; усі – Олександрій. р-ну), *І. Овчаренко* (с. Калачівка Онufrіїв. р-ну), *С. Погорілий* (с. Новий Стародуб), *П. Ткаченко* (с. Федорівка; обидва – Петрів. р-ну), [І. Конько](#) (с. Табурище, нині у складі Світловодська), *О. Панченко* (с. Калантаїв Світловод. р-ну), *А. Маніта* (с. Лозувата), *І. Поворознюк* (с. Великі Трояни; обидва – Ульянов. р-ну), [В. Кияшко](#) (сmt Устинівка).

Фотоілюстрації

Рекомендована література

1. Полонська-Василенко Н. Заселення Південної України в половині XVIII століття (1734–1775). Мюнхен, 1960. Ч. 1–2;
2. Міщенко Г. П. Кіровоградська область. К., 1961;
3. Кіровоградщина в роки Великої Вітчизняної війни 1941–1945: Зб. док. і мат. Дн., 1965;
4. Кабузан В. М. Заселение Новороссии в XVIII – первой половине XIX веков. Москва, 1976;
5. Бокій Н. М., Брайченко О. Д., Куценко Л. В. До джерел історії краю. З найдавніших часів до кінця XVIII століття: Навч. посіб. Кр., 1994;

6. Книга Пам'яті України. Кіровоградська область. Кр., 1995;
7. Літературний словник Кіровоградщини. Кр., 1995;
8. Гуржій О. І. Українська козацька держава в другій половині XVII – XVIII ст.: кордони, населення, право. К., 1996;
9. Заповідні куточки Кіровоградської землі. К., 1999;
10. Пивовар А. В. Поселення Задніпровських місць до утворення Нової Сербії: в документах середини XVIII ст. К., 2003;
11. Босько В. Визначні постаті Степової Еллади. Кр., 2004;
12. Кузик Б., Білошапка В. Кіровоградщина: історія і сучасність центру України: В 2 т. Дн., 2005;
13. Бокій Н. М., Козир І. А., Позивай Т. Д. 10 років археологічних досліджень золотоординської пам'ятки біля с. Торговиця на Кіровоградщині // Пн. Причорномор'я і Крим у добу середньовіччя (XIV–XVI ст.). Кр., 2006;
14. Національна книга пам'яті жертв Голодомору 1932–1933 років в Україні. Кіровоградська область. Кр., 2008;
15. Кривульченко А. І. Водні об'єкти [Кіровоградської області](#). Ч. 1. Словник водних об'єктів. Ч. 2. Атлас гідрографічної мережі. Класифікатор водотоків. Водосховища. Кр. 2011;
16. Козир І. А., Чорний О. В. Локалізація місця битви на Синіх Водах 1362 року у світлі нових джерел // УІЖ. 2012. № 2;
17. Кіровоградщина. Історія рідного краю. Кр., 2012.

Бібліографічний опис:

Кіровоградська область / М. М. Кір'янов, І. А. Козир, А. І. Кривульченко, В. М. Мирза-Сіденко, Л. Л. Семенюк, О. В. Чорний // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. – К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2013. – Режим доступу:

<https://esu.com.ua/article-7021>

2001-2024 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).